

ÇİN-AFRİKA KALKINMA İŞ BİRLİĞİ VE FOCAC'IN DOKUZUNCU ZİRVESİ

HASAN AYDIN

SETA | PERSPEKTİF

EYLÜL 2024 · SAYI 410

- Çin-Afrika iş birliği açısından FOCAC'ın önemi nedir?
- FOCAC'ın dokuzuncu zirvesinde öngörülen temel iş birliği alanları nelerdir?
- FOCAC'ın kalkınma iş birliği yaklaşımının başlıca dinamikleri nelerdir?

GİRİŞ

Çinli ve Afrikalı liderler arasında 2000'den bu yana her üç yılda bir gerçekleştirilen Çin-Afrika İş Birliği Forumu (Forum on China-Africa Cooperation, FOCAC) toplantıları gittikçe daha fazla ses getirmektedir. Bu durum bahse konu toplantıların iki temel neticesinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki FOCAC toplantılarının ortaya çıkardığı sinerjinin ve toplantıların hedeflerinin genellikle başarılı bir şekilde uygulanmasının Çin-Afrika ülkeleri ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirmesidir. Diğer bir ifadeyle söz konusu toplantılar Çin-Afrika iş birliğinin güçlü potansiyelinin açığa çıkmasını teşvik etmiş ve Pekin hükümetinin kıtada kısa sürede en etkili dış aktörlerden biri haline dönüşmesinde kayda değer rol oynamıştır. İkincisi de bu toplantıların taraflar arasındaki ilişkilere ve Çin'in Afrika'daki nüfuzuna yaptığı gözle görülür katkılar, kıtada etkili olmak isteyen diğer aktörlerin de benzer bir yola başvurmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece “zirve diplomasi” 21. yüzyılda uluslararası aktörlerin Afrika rekabetinin önde gelen enstrümanlarından biri haline gelmiştir.

Geride bırakılan yirmi dört yılın ardından FOCAC toplantılarının “kalkınma iş birliği konsepti”nin en

çağdaş örneklerinden biri olduğunu ileri sürmek mümkündür. Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik vb. değişimlerin neticesinde “kalkınma” kavramının ele alınmasında yaşanan dönüşümler, kalkınma iş birliği konseptinin de benzer bir süreçten geçmesine neden olmuştur. Bu sürecin sonucunda başlangıçta yalnızca ekonomik saikler üzerinden değerlendirilen kalkınma iş birliği konsepti, zaman içerisinde kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan farklı dinamiklere yönelik iş birliklerini de içerecek şekilde genişlemiştir. Bu noktadan hareketle FOCAC toplantılarında üzerinde durulan hususların ve toplantıların ardından yayımlanan resmi belgelerde ortaya koyulan hedeflerin kalkınma iş birliği konseptinin modern yorumuyla uyumlu olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira mevzu bahis toplantılarda kalkınmanın yalnızca ekonomik boyutuna değil siyasi, askeri ve sosyokültürel boyutlarına da etraflıca odaklanılmaktadır. Dolayısıyla FOCAC toplantılarının kağıt üzerinde iki temel amaca hizmet ettiği düşünülmektedir: (i) Çin'in kalkınma başarısının Afrika ülkelerinin desteğiyle sürdürülmesi, (ii) Afrika ülkelerinin kalkınma arayışlarının Çin'in desteğiyle sağlanabilmesi.

HASAN AYDIN

Uluslararası ilişkiler alanında Yalova Üniversitesi'nden lisans, İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nden yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. 2020'den bu yana Milli Eğitim Bakanlığının Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme (YLSY) bursu çerçevesinde Şanghay Üniversitesi (Çin) Küresel Çalışmalar Bölümü'nde ikinci doktora eğitimini sürdürmektedir. Başlıca akademik ilgi alanları küresel aktörlerin Afrika politikaları ve Türk dış politikasıdır. Bu alanlarda yazılmış bir kitabı, editörlüğünü üstlendiği iki çalışma, hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri ve çeşitli platformlarda yayımlanan analiz yazıları bulunmaktadır.

FOCAC'IN DOKUZUNCU ZİRVESİNDE ÖNGÖRÜLEN TEMEL İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

FOCAC'ın dokuzuncu zirvesi 4-6 Eylül 2024 arasında Çin'in başkenti Pekin'de düzenlenmiştir. Zirveye Çin'in yanı sıra bu ülkeyle diplomatik ilişkileri bulunmayan Esvatini Krallığı dışındaki 53 Afrika ülkesinden ve Afrika Birliği'nden üst düzey temsilciler katılmıştır. Zirvenin ana temasında “modernizasyon” ve “ortak gelecek inşası” kavramlarının baskın olduğu görülmektedir. Bu kapsamda zirveye katılan liderler üç gün süren forum sırasında “modernizasyon konusunda tecrübe paylaşımı”, “sanayileşme, tarımsal modernizasyon ve yeşil kalkınma”, “modernizasyonun temeli olarak barış ve evrensel güvenlik”, “bir modernizasyon platformu olarak Kuşak ve Yol iş birliği” konulu dört temel toplantıya iştirak etmiştir. Liderlerin konuşmaları, Pekin Deklarasyonu ve Pekin Eylem Planı (2025-2027) ise FOCAC'ın resmi çıktıları olarak karşımıza çıkmıştır. Daha kapsamlı bir ifadeyle başta Çin Devlet Başkanı Şi Jinping olmak üzere foruma katılan liderlerin konuşmalarıyla zirvenin ana gündem maddeleri belirlenmiş, Pekin Deklarasyonu'nda bu maddeler temel hatlarıyla yazıya dökülmüş ve Pekin Eylem Planı'nda ise söz konusu deklarasyonun içerdiği hedefler ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

FOCAC toplantılarında genel olarak taraflar arası ilişkiler ve iş birliği bağlamında kümülatif ve sürdürülebilir bir anlayışın izlerine rastlanmaktadır. Bunun anlamı her bir toplantıda Çinli ve Afrikalı liderlerden şapkadan tavşan çıkarmalarının beklenmemesi ve önceki forumlarda üzerinde uzlaşılan alanlardaki iş birliklerinin istikrarlı bir şekilde geliştirilerek sürdürülmesinin arzulanmasıdır. Dokuzuncu zirvenin de muhtevası itibarıyla benzer bir nitelik taşıdığı ilk bakışta göze çarpmaktadır. Nitekim gerek Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in zirvedeki konuşmasında işaret ettiği on iş birliği maddesinde gerekse zirve sonunda yayımlanan deklarasyon ve eylem planında önceki forumlarda dile getirilen birçok benzer noktaya temas edilmiştir. Son zirvenin ayırt edici yönü ise çoğunlukla Çinli ve –kısmen– Afrikalı liderlerin FOCAC kapsamındaki taahhütlerinin boyutunda veya miktarında yaşanan artışlarda ve bahse konu alanlardaki

bazı yeni taahhütlerde kendini göstermektedir. Bütün bunların ötesinde bu zirvenin sonunda imzalanan resmi belgeler bir sonraki FOCAC zirvesine kadar (yani önümüzdeki üç yıl boyunca) Çin'in Afrika politikasının ve Çin-Afrika iş birliğinin temel çerçevesinin daha iyi anlaşılabilmesi adına önem arz etmektedir.

Dokuzuncu forumun açılış konuşmasında “Çin-Afrika ilişkilerinin tarihinin en iyi döneminde olduğunu” ve “ikili ilişkilerin her alanda stratejik ilişkiler seviyesine yükseltilmesi gerektiğini” vurgulayan Çin devlet başkanı, Afrika ülkelerini de kapsayan Küresel Güney için kendi karakteristiğine uygun ve Batı merkezli olmayan bir modernleşme dalgasına işaret etmiştir. Şi Jinping'in açıklamalarına göre bu modernleşme dalgası adil, eşitlikçi, açık, kazan kazan merkezli, insan odaklı, çeşitli, kapsayıcı, çevre dostu, barış ve güvenlikle desteklenen özelliklere sahip olmalıdır. Küresel bir modernleşmenin sağlanabilmesi için dünya nüfusunun üçte birini oluşturan Çin ve Afrika ülkelerinin modernleşmelerinin sağlanabilmesi gerektiğini de belirten Çin devlet başkanı, ülkesinin Afrika ülkeleriyle iş birliğini derinleştirebilmek ve Küresel Güney'in modernleşmesine öncülük edebilmek amacıyla on maddelik bir iş birliği planı ortaya koymuştur. Bahse konu iş birliği planındaki maddeler ise en genel hatlarıyla yönetim, ticaret, endüstri, altyapı ve üstyapı bağlantıları, kalkınma, sağlık, tarım ve diğer geçim kaynakları, halklar arası değişimler, yeşil kalkınma ve güvenlik alanlarını içermektedir. Çin devlet başkanı, hükümetinin bahse konu alanlardaki projelerin uygulanabilmesi için Afrika ülkelerine 360 milyar renminbi (RMB) destek sağlayacağını; bunun 210 milyar RMB'sinin kredi, 80 milyar RMB'sinin dış yardım ve 70 milyar RMB'sinin de yatırımlar şeklinde gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Aslında Şi Jinping'in önerdiği, ardından Pekin Deklarasyonu ve Pekin Eylem Planı'na da genişletilerek konu olan bu maddeler kalkınma iş birliği anlayışının modern bir yorumuyla da bağdaşmaktadır. Zira bu maddeler ekonomik faaliyetlerden siyasi ilişkilere, sosyokültürel etkileşimlerden güvenlik iş birliklerine kadar kalkınmaya konu olabilecek geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır.

FOCAC'IN KALKINMA İŞ BİRLİĞİ YAKLAŞIMININ BAŞLICA DİNAMİKLERİ

Ticaret ve yatırımlar başta olmak üzere Çin-Afrika ülkeleri ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi her FOCAC zirvesinin temel hedefleri arasında yer almıştır. FOCAC zirvelerinin başladığı 2000'de yaklaşık 10 milyar dolar olan Çin-Afrika ticaret hacminin aşamalı olarak artarak 2023'te 282,1 milyar dolara yükselmesi ve Pekin'in 2009'dan bu yana Washington'ı geride bırakarak kıtanın en büyük ticaret ortağı olmasında bahse konu ekonomik hedeflerin hayata geçirilmesinin başat rol oynadığı düşünülmektedir. Dokuzuncu forumun konuşmaları ve çıktıları incelendiğinde de taraflar arasında benzer hedeflerin olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada hem Şi Jinping'in konuşmasında hem de Pekin Eylem Planı'nda yer alan en dikkat çekici ekonomik vurgu en az gelişmiş ülkeler arasında bulunan 33 Afrika ülkesinin Çin'e ihraç ettiği ürünlerden gümrük vergisi alınmaması yönündeki uzlaşmadır. İlk kez FOCAC'ın ikinci zirvesinde Çin Başbakanı Wen Jiabo tarafından dile getirilen ve üçüncü zirvenin hemen ardından uygulanmaya başlanan "sıfır gümrük tarifesi politikası" zamanla kapsadığı ülkeler ve ürün sayıları bakımından genişletilerek son zirvedeki halini almıştır. Afrika ülkelerinden Çin'e ihraç edilebilecek ürünlerin sınırlılığına ilişkin tartışmalar sürse de son zirvede ortaya koyulan benzer finansal hedeflerin Çin'in kıtadaki günbegün artan ekonomik varlığını daha fazla teşvik edeceğine ve bu durumun Çin-Afrika ticaret hacmini olumlu yönde etkileyeceğine yönelik bir güçlü beklenti söz konusudur.

Çin ve Afrika ülkeleri arasında FOCAC kapsamındaki kalkınma iş birliği konseptinin temel dinamiklerinden biri de siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik karşılıklı taahhütlerdir. Dokuzuncu forumda da kendisine yer bulan bu taahhütlerle bir yandan ikili siyasi ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında karşılıklı ziyaretleri artırmak veya tarafların siyasi partileri ya da yasama organları arasındaki etkileşimleri derinleştirmek gibi amaçlara odaklanılmaktadır. Diğer yandan da hassas ulusal meselelerde Afrika ülkelerinin veya Çin'in iç işlerine karışılmasının önlenmesi hususunda uluslararası platformlarda birlikte hareket edilmesi

planlanmaktadır. Bu noktada Şi Jinping'in dokuzuncu zirvedeki açılış konuşmasında belirttiği "yeni bir uluslararası ilişkiler türü" vurgusu özel önem taşımaktadır. Zira söz konusu vurguyla tarafların mevcut uluslararası ekonomik ve politik sistemden duydukları memnuniyetsizlik dile getirilmekte ve bu sistemin kurumlarının Batı merkezli anlayışın sınırlarını aşarak Afrika ülkelerinin pozisyonlarını da iyileştirecek şekilde daha çoğulcu ve demokratik bir şekilde revize edilmesinin gerekliliği hatırlatılmaktadır. Bu kapsamda dokuzuncu zirve de dahil olmak üzere bugüne kadar gerçekleştirilen bütün FOCAC zirvelerinde böyle bir durumun ancak Çin ve Afrika ülkeleri arasında ikili ve çoklu düzeyde ileri siyasi iş birliklerinin tesis edilmesiyle mümkün olabileceğinin üzerinde durulmaktadır.

Bir ülkenin tam manasıyla kalkınabilmesinin o ülkenin güvenliğinin sağlanabilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi, güvenlik ilişkilerinin FOCAC'ın ve dolayısıyla Çin-Afrika kalkınma ilişkilerinin merkezinde yer almasına olanak sağlamıştır. Her ne kadar terörle mücadele, Çin'in toprak bütünlüğü ve Pekin'in Afrika'daki ekonomik çıkarları gibi noktalarda önemli taahhütler içerse de tarafların FOCAC çerçevesindeki güvenlik iş birliklerinin ağırlıklı olarak Çin'e kıyasla daha ağır güvenlik tehditleriyle karşı karşıya bulunan Afrika ülkelerinin güvenliklerinin sağlanmasına yönelik olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler'in ya da Afrika Birliği'nin barışı koruma operasyonlarına destek verilmesi veya Afrika kıyılarında korsanlıkla mücadele edilmesi gibi taahhütlerin yanı sıra FOCAC zirveleri güvenlik sorunlarıyla mücadele bağlamında Çin'in maddi gücü ve güvenlik tecrübesinin Afrika ülkelerine aktarılabilmesi adına somut öneriler ve taahhütler de içermiştir. Örneğin Şi Jinping açılış konuşmasında Afrika ülkelerine toplamda 1 milyar RMB askeri yardımda bulunmayı vadetmiş ve bu vaat Pekin Eylem Planı'nda da kendisine yer bulmuştur. Benzer şekilde Afrika'dan 6 bin askeri personele ve 1.000 polise/kolluk gücüne eğitim verilmesi, 500 genç subayın Çin'e davet edilmesi, Afrika ülkeleriyle ortak askeri tatbikatlar ve eğitim programları düzenlenmesi gibi taahhütler son zirvede üzerinde uzlaşılan hususlar arasındadır. FOCAC'ın do-

kuzuncu zirvesinde 53 Afrika ülkesinin varlığı düşünlüdüğünde bu vaatlerin bireysel anlamdaki etkisi sınırlı bir mahiyette tezahür edebilecek olsa da FOCAC zirvelerinde dile getirilen ve yazıya dökülen Afrika'nın güvenliğine ilişkin hususlar uluslararası toplumun dikkatinin bu meselelere daha fazla çekilebilmesi itibarıyla kayda değerdir.

Sosyokültürel dinamikler kalkınma sözü konusunu olduğunda en az göz önünde bulundurulmuş ancak insanların günlük hayatına en fazla dokunan iş birliği alanlarından. Bu nedenle kalkınma iş birliği anlayışının modern yorumu ulusların ekonomik kalkınma çabaları kadar sosyokültürel kalkınma dinamiklerine de önem verilmesi gerektiği görüşündedir. Dolayısıyla sosyokültürel kalkınma eğitimden sağlığa, kültürel faaliyetlerden gıda güvenliği ve iklim değişikliğine kadar uzanan geniş bir yelpazede ve insan merkezli olarak ele alınmaktadır. Bahse konu modern yoruma paralel şekilde FOCAC zirveleri baştan itibaren Çin ve Afrika halklarının sosyal yaşamlarının iyileştirilmesine ilişkin temel meseleleri de göz önünde bulundurma arayışı içerisinde olmuştur. Örneğin son zirvede Şi Jinping'in Afrika ülkelerine modernleşme yolunda önerdiği iş birliği planının maddeleri arasında devletler arası ilişkilerin temel meselelerinin yanı sıra medeniyetler arası karşılıklı öğrenme, sağlık, tarım ve geçim, halklar arası değişimler ve yeşil kalkınma gibi geniş kitlelerin hayat kalitesini ilgilendiren hususlar da yer almıştır. FOCAC'ın dokuzuncu zirvesinin bu hususlara ilişkin başlıca taahhütleri ise şöyle sıralanabilir:

- Çin ve Afrika çalışmaları üzerine 25 merkezin açılması
- 1.000 "küçük ve güzel" geçim kaynağı projesi
- 2 bin Çinli sağlık personelinin Afrika'ya gönderilmesi
- 20 sağlık tesisi ve sıtma tedavisi programının başlatılması
- Çinli şirketlerin Afrika'daki ilaç üretimine yatırım yapmaları

- Salgın hastalıklarla mücadelede iş birliği yapılması
- Afrika'nın gıda güvenliğini desteklemek için 1 milyar RMB tahsis edilmesi
- Afrika'da 6 bin 670 hektar alanda tarım gösteri merkezlerinin inşa edilmesi
- 500 Çinli tarım uzmanının Afrika'ya gönderilmesi
- 60 bin Afrikalı kadın ve gence eğitim imkanları sağlanması
- 2026'nın "Çin-Afrika Halklar Arası Değişim Yılı" ilan edilmesi
- 30 temiz enerji projesinin başlatılması
- Meteorolojik erken uyarı sistemlerinin yerleştirilmesi
- Afet önleme ve biyoçeşitliliğin korunması gibi alanlarda iş birliği yapılması

SONUÇ

Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki kalkınma iş birliği çabaları dekolonizasyon yıllarından bu yana çeşitli boyutlarda süregelmiştir. 2000'den itibaren düzenli olarak gerçekleştirilen FOCAC zirveleri ise bahse konu çabaların daha sistemli ve kurumsal bir yapıya bürünmüş bir hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zirvelerde taraflar modern kalkınma iş birliği anlayışına uygun olarak kalkınma olgusunun yalnızca ekonomik boyutuna değil siyasi, sosyal, kültürel ve güvenlik gibi diğer boyutlarına da odaklanmaktadır. Geçtiğimiz günlerde tamamlanan FOCAC'ın dokuzuncu zirvesinin de bu amaca uygun bir şekilde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira son zirvede taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden siyasi ilişkilerin derinleştirilmesine, sosyokültürel etkileşimlerin artırılmasından güvenlik iş birliklerinin genişletilmesine kadar uzanan birçok husus masaya yatırılmıştır. Dolayısıyla hem Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in zirve açılış konuşması hem de zirveye ka-

tılan üst düzey devlet insanlarının imzaladığı Pekin Deklarasyonu ve Pekin Eylem Planı önümüzdeki üç yıl boyunca Çin'in Afrika stratejisinin ana hatlarının anlaşılabilmesi adına önemli birer yol gösterici hüviyetindedir. Bu noktadan hareketle Pekin'in Afrika

ülkelerine yönelik çok boyutlu ilgisinin önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği, kıta ülkelerinin de bu ilgiye genellikle olumlu bir tavırla karşılık vermeyi sürdüreceği ve FOCAC zirvelerinin Çin-Afrika iş birliğinin merkezinde yer alacağı aşikardır.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)